

LENKOVICS BARNABÁS

Családi értékek mentése^[1]

ABSTRACT

In this short essay, we demonstrate that the family community in the classical sense and marriage are eternal legal values. We should note that the role of life partners has undergone enormous changes in practice, but the importance of equal rights for life partners has not diminished. The Christian model can be a good moral basis for sensitising partners to equality and emphasising the importance of the quality of family life.

Keywords: family ■ gender equality ■ Christian morality ■ tradition ■ civil law

I. CSALÁDI VISZONYOK ÉS JOGVISZONYOK

Családi joggal foglalkozó egyetemi oktatók és tudományos kutatók körében ismert egy régi jogász bölcsesség: Ahol a családi jog kezdődik, ott ér véget a család! A gondolatból sugárzik valami – egy házasság és bizonyos értelemben egy család kudarca felett érzett – szomorúság. Tükröződik benne valami abból a tényből is, hogy az összes magánjogi per fele bontóper, vagy annak járulékos pere. És kiolvasható belőle a figyelmeztetés is: a jog bánjon a családi viszonyokkal különösen tapintatosan! Sérülékeny emberek érzékeny életviszonyairól van itt szó. Ide kívánkozik egy gondolat – amit én Kőrös András családi jogász barátomtól hallottam –, amely így szól: A családi jog a magánjog legintimebb része! A családi tárgyú per pl. gyakran kivétel a tárgyalás nyilvánosságának elve alól. Eszerint kell, hogy bánjon vele a jogalkotás is, és a perjogon túl minden más jogalkalmazás (pl. a közjegyzői, gyámhivatali eljárás) is. A család a szentitív adatok tárháza, az egyik legzártabb titokszféra, a magánszféra és a magánélet – sok elemében jogmentes – kemény magja. Akik házasságot kötnek, elsődlegesen nem arra gondolnak, hogy ők most jogviszonyt létesítenek, hanem, hogy – mivel szeretik egymást, sőt

[1] Ez a tanulmány „A TKP2021-NKTA-51 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával a TKP2021-NKTA pályázati program finanszírozásában valósult meg.”

szერelmesek egymásba – összekötik az életüket, egymással kívánnak élni, hogy a hátralévő életüket együtt kívánják leélni. Ha a házastársak gyermeket vállalnak, nem azért teszik, hogy szülő–gyermek jogviszonyt hozzanak létre, és hogy szülői felügyeleti jogosultságokat szerezzenek és gyakoroljanak, hanem, mert egymástól, együtt, közös gyermeket szeretnének, aki szerelmük gyümölcse, akiben mindkettejük személyisége folytatódhat. Közös életüket saját értékrangsoruk mentén élik, közösek a céljaik és az erőfeszítéseik is a célok elérésére. Életük a továbbiakban az ő házasesetük és az ő családi életük, kettejük magánügye, tiltott zóna az illetéktelen behatolók számára, főszabály szerint a kívülálló közhatalom, a jogalkotók és jogalkalmazók számára is. Ugyanakkor ez a magánügy egyben a „legszemélyesebb közügy” is, mert a család békéje és harmóniája, értékrendje és annak sikere, céljaik elérése többnyire a közösség érdeke is. A gyermekek vállalása a közösség reprodukcióját is biztosítja, a gyermek nem csak családtag lesz, de a családot övező nagyobb közösségek tagja is. A szülők öröme a közösség öröme is, gondja, baja, bánata úgyszintén, már ha szolidáris, összetartó az a közösség. Ahogy mondani szokás, „az öröm mással megosztva duplázódik, a gond, a bánat mással megosztva feleződik”. Ulpianus-i értelemben tehát a házassági és a családi életviszonyok körében a legnehezebb a magánérdekű és a közérdekű viszonyok elhatárolása, hiszen a családi kisközösségek a társadalmi nagyközösség alkotórészei, kölcsönösen áthatják egymást. Úgy alkotnak egységet, hogy közben megőrzik és tiszteletben tartják a másik érdekszférát. Az vitán felül áll, hogy a házastársak és a család magánszférája a kívülállók zavaró, zaklató, ártó szándékú, illetéktelen behatásaival szemben szigorú, abszolút-negatív szerkezetű jogvédelemre szorul. Az azonban már nagyon is vitatott, hogy a jogalkotói szelekció – akár segítő szándékkal, ösztönzően, támogatón – milyen mélységig „nyúljon bele” a házasság és a család belső viszonyaiba, ezek köréből melyeket vonja a jogi szabályozás körébe. A szabályozás pedig, még ha szükséges és hasznos is – ugyancsak szigorú főszabály szerint – lehetőleg diszpozitív legyen. A házaseset és a családi élet ugyanis az önszabályozás tipikus közege a személyiségüket kibontakoztató, önmegvalósító családtagok számára. A személyiségi jogok elmélete e jogokat koncentrikus körökbe rendezte. A legbelső körbe tartoznak a személyiség önazonossága (identitása) mellett a házassági és családi életviszonyok is, ez a *privacy* kemény magja. Innen kifelé haladva nyit az ember ajtót-ablakot a világra, részt vesz más közösségek életében is, megnyilvánul a kívülállók számára, ezzel betekintést enged saját személyiségébe és családjá életébe is, de mindvégig megőrizve és fenntartva az önrendelkezés szabadságát, és biztosítva a visszavonulás útját, az ajtó-ablak bezárásának lehetőségét. Legalábbis jogi értelemben. A nyitáshoz és a záráshoz is a kulcs az egyes ember kezében van, de ha házas, vagy családtag, akkor házastársa és a család mint demokratikus kisközösség is kulcsszereplő. Ők döntenek, mikor zárják ki vagy engedik be a jogot az életviszonyaikba. Szűkebben vagy tágabban szabhatják meg magánéletük, családi életük határait. Eszerint tehát a családtagok közötti életviszonyok nem mind jogviszonyok. Ebben a kérdésben elsősorban ők maguk szelektálnak, saját szabályaik *intern* viszonyaikban a törvény erejével

bírnak. Aztán jöhet a törvényhozó, és szabályozhatja az általa szelektált, a közérdek szempontjából is legfontosabbnak ítélt életviszonyokat, és végül – a rendszertág generálklauzulákat esetről-esetre értelmezve és alkalmazva – szabályoz a bíró (más jogalkalmazó) is. Ha a családtagok közötti jogviszonyok sokszínűek, akkor a jogmentes életviszonyok még sokkal sokszínűbbek, körük még tágabb. Közülük a legfontosabbak esetenként lehetnek jogi tények, lehet jogviszonyt alakító, módosító vagy megszüntető hatásuk, azaz jogi relevanciájuk. Ilyenek például a hűség és hűtlenség, a bizalom és a bizalomvesztés, a harag és a megbocsátás, az összetartozás érzés és az elhidegülés, a hála és a hálátlanság, az erőszak- vagy a szeretet-geisztusok, durvaság, agresszió stb. Ezek alkotják a házasság és a család – pozitív és negatív értelemben egyaránt – konkrét értéktartalmát. Ezekre reagálnak a szokás, az erkölcs, illetőleg a vallás (tiltó, megengedő vagy ösztönző) normái is. De a jog a rengetegféle, sokszínű életviszony-tömegből szelektálva, a pozitív elemeket (mintának, példásnak értékelt magatartásokat) a jogba átírva normáknak, alapvető társadalmi értékeknek, rendező elveknek, követendőnek tekinti. Ezeket minden más – a társadalomban ható – normarendszer (szokás, konvenció, erkölcs, vallás) is, a rá jellemző határok, korlátok között, elismeri, tiszteletben tartja és oltalmazza, erősíti és védelmezi. A negatív elemeket viszont tiltja, akadályozza, szankcionálja. Nevezhetjük a pozitív, az emberi személyiséget fejlesztő „családi normákat” az emberség alkotó elemeinek is, elvégre csak emberséges emberek (jó emberek, rendes emberek) képesek jó házasságokat kötni, példás házasságot élni, ők alkothatnak jó családokat és jó társadalmat. Az emberséget, illetőleg annak néhány lényeges alkotó elemét kívánom most kiemelni a házasságon és a családon belüli viszonyok (nem csak a jogviszonyok) sokszínű rengetegéből, érzékeltetve azoknak a társadalom egészére „kisugárzó” pozitív hatását és ezzel a jelentőségét is. Nevezzük ezeket a család által hordozott tartalmi értékeknek, röviden családi értékeknek. Ilyen értékek a férfi–nő egysége, egymáshoz való hűsége, egymásba vetett feltétlen bizalma, egymás kölcsönös támogatása, a gyermek és vele a szülői kötelességek vállalása, az anyai és az apai szeretet, az önzetlenség és az egymásért hozott áldozat, a család összetartása, egymás kölcsönös segítése. Ezen értékek halmaza alkotja a familizmus értékrendjét, amely minden más értéknél előbbre való. Olyanok ezek az értékek, mint a családi ezüst étkészlet, vagy mint a családi ékszer, amit generációkon át féltve és gondosan őriznek, tartalékolnak a nehéz, nem ritkán vészterhes időkre. Az értékálló (időtálló) és maradandó családi értékek válságos időkben a túlélés garanciái. Megmentésük és megőrzésük egyéni, családi, kisközösségi és társadalmi nagyközösségi (állami, nemzeti) létérdek is. Előzetesen vessünk egy pillantást ezek közül néhány fontosabbra külön-külön is.

1. Férfi és nő egyesülése

Az egyesülési jog a közjogban mint nem kormányzati (társadalmi) szervezet – egyesület-, szakszervezet-, politikai párt- – alapítási szabadság ismeretes, a magánjogban a szerződési szabadság részeként társulási (társaság alapítási) szabadságot jelent. Ezek közérdekű vagy magánérdekű, de egyaránt érdekközösségek. A pszichológiában azonban a személyegyesülésnek egészen más, sokkal fontosabb jelentéstartalma van. A lét kérdésére adott „teljes válasz a személyek közötti egyesülés, a másik személlyel való összeolvadás megvalósításában rejlik: a szeretetben. Az interperszonális egybeolvadásnak ez a vágya a legerősebb törekvés az emberben. Ez a legalapvetőbb szenvedély, ez az erő tartja össze az emberi fajt, a törzset, a családot, a társadalmat. (...) Szeretet nélkül az emberiség nem létezhet egy napig sem.”^[2] A két nemre osztott ember valójában eleve egyesülésre lett teremtve. Emberkénti létezésünk kiindulási pontja a férfi és nő egyesülése, azaz a szeretet. A jog a maga fogalomrendszerében erről azt mondja, hogy a házasság két autonóm személyiség egyesülése, szövetsége, összecsiszolódása, egymás személyiségének kölcsönös gazdagítása. Az emberpár – házaspár így együtt „lényegesen több, mint a két partner külön-külön. Ezt a közösséget pedig nem lehet birtokolni, hanem ennek csak a részévé lehet válni. Aki birtokolni akarja partnerét és a párkapcsolatot, alkalmatlan az életközösségre, és csak érdekközösséget képes létrehozni.”^[3] Másként és egyszerűbben fogalmazva: az összefogás és együtt-működés sikerre vezet és éltet, a széthúzás és a harc vesztesé tesz és megöl. Ez volt már a *homo sapiens* élettapasztalata is, legfeljebb még nem tudta így megfogalmazni.

2. Ketten egy test és egy lélek

A férfi és nő egyesülése, összeolvadása egyesíti az akaratot, a célokat és azok eszközeit, és egyesíti azokat a természetes képességeket is, amelyeket a szexualitás jellemez. A gondolat biblikus alapjai közismertek: „Annakokáért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját, és ragaszkodik feleségéhez; és lesznek egy testté” (IMóz. 2:24. és Máté 19:4-6.). Ehhez teszi hozzá és emeli teológiai szintre Szent Pál apostol: „Felette nagy titok ez; de én a Krisztusról és az egyházzal szólok” (Ef. 5:31-32.). Másutt azt is mondja: „Aki pedig az Úrral egyesül, egy lélek övele” (1Kor. 6:17.). Az egyház tagjai tehát Krisztussal és egymással is egy testté és egy lélekké lesznek. A szentségi házasságban ez nem csak teológiai síkon igaz. „Annakokáért amit az Isten egybeszerkesztett, ember el ne válassza” (Márk 10:9.). Erősíti mindent az a természeti törvény, hogy új emberi egyed csak egy női és egy férfi ivarsejt egyesüléséből jöhet létre, amiből következően a szentségi (vagy ideális) házasság egy nő és egy férfi testének (génjeinek) és lelkének is az egysége.^[4]

[2] Fromm, 1993, 29.

[3] Kopp – Skrabski, 2020, 128-129.

[4] Hársfai, 2020, 165.

3. Élet- és szeretetközösség

Ez az ókortól napjainkig a házasságkötéseket jellemző érdekközösség meghaladása. A II. Vatikáni Zsinat ezzel írta le (definiálta) a modern házasságot. Egész keresztény kultúránk alapja az áldozatos szeretet, ami önzetlen és nem önző, nem haszonleső. Az érdekházasság a birtoklás egzisztenciális módjának sajátja, az élet- és szeretetközösség a létezésé. Az előbbiben a felek többet akarnak szerezni a másik által, az utóbbiban többek akarnak lenni egymás által. Ez az önzetlenség persze kölcsönös, mindkét fél a másik személyiségét, emberségének gazdagítását tekinti előbbre valónak, és cserébe ugyanezt kapja és reméli. Mindkét fél a másikban talál rá saját igazi önmagára. Mindkét fél a másikkal és a másikban válik egésszé.

4. Teljes elköteleződés

Egész életre szóló kölcsönös és teljes elköteleződés egymás (a másik) iránt. Kitérés a másik mellett, jóban és rosszban, egészségben és betegségben, gazdagságban és szegénységben. Az erre a kérdésre adott válasz csak egy és egyértelmű „igen” lehet. Ez egy holtig tartó ígéret, a felbonthatatlanság ígérete és reménye. „Az érosz a teremtésből eredően az embert a házasságra rendeli, egy olyan kapcsolatra, amelyhez hozzátartozik az egyetlenség és a véglegesség. Így és csak így teljeseodik benső rendeltetése. A monoteista istenképnek megfelelő a monogám házasság” (XVI. Benedek pápa: *Deus caritas est* enciklikája).

5. Monogámia

„Az ember nem természeténél fogva monogám, a társadalmi fejlődés magasabb fokán álló államok jogszabályai azonban általában képtelenné teszik arra, hogy egyidejűleg két személlyel, a jog által elismert házastársi kapcsolatban álljon. Ez a szabály kétoldalú, mindkét házastársra áll.”^[5] De mi okozhatta az eredetileg természetes poligám hajlam megváltozását és mára a bigámia (pláne a poligámia) törvényi tilalmát? Az első ok biológiai: a szexuális vonzerő, a kölcsönös szimpátiaérzés, a „szerelem kémiaja”. A második társadalmi, amire Platón és Arisztotelész vitája ad választ. Előbbi úgy vélte, a gyermek- és nőközösség előmozdítaná az egységet, hiszen mindenki ugyanarra a dologra mondaná, hogy „ez az enyém”. Utóbbi viszont rámutatott: „legkevésbé törődnek azzal, aminek legtöbb gazdája van: a magáéval mindenki a legjobban törődik, a közössel már kevésbé, vagy csak amennyire őt illeti, és mert úgy gondolják, hogy úgymint törődik vele valaki más, inkább elfeledkeznek róla.”^[6] A harmadik ok egészségügyi: a vér-

[5] Nizsalovszky, 1963, 25-26., 275.

[6] Lukácsi, 2010, 77.

ségi (genetikai) kapcsolat tudatossá válása hozzájárult az emberiség fejlődését szolgáló vérfertőzőési tilalom kialakulásához. A már létező monogámiát erősítette fel később a magántulajdon intézménye, az utódokra örökítés biztonságának igénye. A történelmi tapasztalatok a monogámiát minden tekintetben igazolták, sőt erősítették. „Joseph Daniel Unwin kiemelkedő történelmi civilizációk és több tucatnyi törzs tanulmányozása alapján úgy találta, hogy a fejlett kultúrák alapját monogám kapcsolatokon nyugvó közösségek adták, míg a szexualitásnak ennél tágabb kereteket biztosító kultúrák hanyatlásnak indulnak vagy eleve alacsony fejlettségűek maradnak.”^[7]

II. EMBERRÉ VÁLNI, LENNI, MEGMARADNI

„Legnagyobb cél pedig, itt, e földi létben, Ember lenni mindég, minden körülményben.” Arany János Domokos napra írt versének két sora ez, aminél tömörebben és tartalmasabban nem lehet életcél meghatározni. Az ember lenni cél eléréséhez eleve előfeltétel, hogy emberré kell válni, és minden körülmények között embernek kell megmaradni is. De nem akármilyen emberré kell válni, és nem akármilyen embernek kell megmaradni. Jó emberré kell válni és annak megmaradni. Arisztotelész szerint „... az államkormányzás a legnagyobb gondot arra fordítja, hogy a polgárokat valamilyenekké, éspedig jókká tegye, s alkalmassá tegye őket arra, hogy az erkölcsi jót cselekedjék. ...Mert az erkölcsös ember mindent helyesen ítél meg, s mindenben felismeri az igazságot. ...csak az erkölcsös ember méltó a tiszteletre.”^[8] Konrad Lorenz szerint a házasságkötést megelőző párválasztás legfőbb szempontja is ez kell legyen: „Elegendő, ha párválasztáskor nem felejtjük el ezt a magától értetődő és egyszerű követelményt: tisztességes legyen a lány – és a fiú sem kevésbé.”^[9] Az embernek való születésünknek, a jó és tisztességes emberré válásunknak, emberségünk kiteljesedésének elsődleges színtere, elemi és magas iskolája azonban nem a jó állam, hanem a jó és tisztességes család. Minden ilyen család legfőbb célja, hogy „embert faragjon”, jó és tisztességes embereket neveljen gyermekeiből, unokáiból. Az emberi jóság, a jó ember ott van minden gyermekben, mint – Arisztotelész szerint – az olajfa törzsében Hermész szobra,^[10] vagy Michelangelo szerint a márványtömbben Dávid szobra, csak a felesleget le kell faragni róla. (Ez persze művészi feladat, és nem minden „fifaragó” vagy „kőfaragó” szülő nagy művész!) A jó és tisztességes embert emberséges embernek is nevezük, az egész emberiség eddig elért jósága és tisztessége pedig az emberiség, aminek a megsértése az emberiség ellen elkövetett bűncselekmény. Az egyesek embersége és az emberiség emberiség-

[7] Gallai, 2019, 15.

[8] Arisztotelész, 1987, 23., 67., 104.

[9] Lorenz, 1988, 60.

[10] Lukácsi, 2010, 80.

ge korlátlanul bővíthető, jobbítható, a művészi szint felé tökéletesíthető, az emberré válás folyamatának még egyáltalán nincs és nem is lehet soha vége. Ha végignézzük az emberiség történetén, és körülnézünk 21. századi világunkban, bőven van okunk az elkeseredésre. A célt és a reményt azonban tilos feladni. „Hát ember az ilyen?” – kérdezzük egy-egy brutális, úgy is mondjuk, embertelen cselekedet láttán. Arisztotelész szerint az erények nélküli embert fenyegető legsúlyosabb veszély az újbóli el- vagy visszaállatiasodás.^[11] Aki embernek született és elindult az emberré válás útján, az nem lehet többé ragadozó vadállat, még csúcsragadozó sem, nem lehet vérengző majom (Rudger Bergman),^[12] sem őrült majom (Szent-Györgyi Albert),^[13] ember az embernek nem lehet a farkasa (*Homo homini lupus est*: Thomas Hobbes).^[14] Domesztikálnia kell, nemesítenie kell, meg kell szelídítenie önmagát is, családtagjait is, felebarátait is, a legtágabb körben embertestvéreit, az emberiség nagy családját is. Bizonyítják ezt a most is zajló brutális háborúk, melyeknek biztos vesztese az ember embersége, a „győztes” oldalán is. Szelídítés helyett mondhatnánk humanizálást is, de jobb a szelídítés. Nem véletlenül nevezte Jézus a nyolc boldogság egyikének a szelídséget. „Boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet.” (Máté 5:5.) A vadak, az agresszívek, az erőszakosok – családön belül és azon kívül is – kivetkőznek saját emberségükből, nem tisztelik saját emberi méltóságukat, sem családtagjaik, sem mások méltóságát, a háborúzókat elpusztítják egymást és veszélyeztetik a világot, az emberiség földi létét is. Itt is be kell vallanunk azt is, hogy háborúzókat azok a férjek és feleségek, szülők és gyerekek, gyakran a testvérek is, akik „csak” szavakkal, olykor tettlegesen is – ahogyan ma divatos kifejezéssel mondják: verbálisan – ölik egymást mindennapi életükben. Nagyon valószínű, hogy a világbéke „természetes és alapvető alkotó eleme” is a családi béke! A békesség teremtője a jog szerint az igazságosság és méltányosság, a mi hitünk és a különböző vallások szerint pedig egybehangzóan a szeretet.

III. A LEGFŐBB TÖRVÉNY

Az utóbbi évek egyik sikerkönyvében írja Kai Michel történész és szerzőtársa, Carel van Schaik evolúcióbiológus: „A neolit forradalom szakított az emberi együttélés egyik alapvető törvényével, amely sok ezer éven át irányadó volt a mindennapokban – azzal a szabállyal, hogy az ételmet meg kell osztani. A tulajdon újdonsült eszméje aláasta az ősember szolidaritását. Ami addig közös jószág volt – a természet adta étel –, egy csapásra monopolizálódott. A neolit forradalommal olyan folyamatok indultak meg, amelyek gyökeresen átalakított-

[11] Arisztotelész, 1987, 179.

[12] Bergman, 2020, 52.

[13] Szent-Györgyi, 1983, 237-270.

[14] Idézi: Bergman, 2020, 52.

ták az emberi társadalmat. ...a vadászó-gyűjtögető embereknek, mivel nem volt lehetőségük a tartalékképzésre, a társas kapcsolatokba kellett investálniuk. Kölcsönös segítségnyújtással túlélhették a vészhelyzeteket. Az együttműködés volt minden, a szolidaritás jelentette az életbiztosítást.”^[15] Ami a letelepedést és a mezőgazdálkodásra (növénytermesztésre és állattenyésztésre) való áttérést illeti, az valóban a legnagyobb paradigmaváltás volt az emberiség (eddig) történetében. Ami azonban az emberi együttélés egyik alapvető törvényével, a javak megosztásával és a közösségi szolidaritással való szakítást illeti, az soha nem lehetett teljes. A történelem egyik fő kérdése mindig is egyfelől az önzés és elidegenedés, vagy másfelől az együttműködés és szolidaritás közötti választás kérdése maradt. Más formákban ugyanez a kérdés: individualizmus vagy kollektívizmus, egoizmus vagy altruizmus, egocentrikus vagy szociocentrikus emberkép és társadalomkép uralja az emberi, a családi és a társadalmi, kisebb vagy nagyobb közösségi együttélést? Az egyik uralma helyett a kettő (az önzés és az önzetlenség) milyen arányú vegyítése – elegyítése volna a leghelyesebb? Nem az ma már a fő kérdés, hogy ki mennyire felelős önmagáért, illetve hogy a magántulajdon viseljen-e közterheket, legyenek-e szociális kötöttségei, terhelje-e társadalmi felelősség, hanem, hogy melyik milyen arányban és mértékben legyen kötelező. A társadalmi fejlődés máig elért fokán, a fogyasztói társadalomban, a szociális piacgazdaságban és a jóléti jogállamban a minden emberre kiterjedő szociális biztonság és az esélyegyenlőség csak a javak megosztása, társadalmi újraelosztása széleskörű redistribúció révén biztosítható. A legfőbb törvény tehát ma is az, hogy a javakat meg kell osztani. Nem csak az élelmet, hanem a materiális és immateriális (eszmei, kulturális) javakat általában, lehetőleg igazságosan és méltányosan. Erre szolgálnak a nagy társadalmi szolidaritási intézmények (ingyenes és kötelező népoktatás, egészségügyi ellátás, nyugdíjrendszer, szociális ellátó és támogatási rendszerek stb.). Azt azonban ezekkel összefüggésben is hangsúlyozni kell, hogy a javak megosztásának, újraelosztásának, a közösségi együttműködésnek és a szolidaritásnak az elsődleges színtere is változatlanul a család. A családtagok, a rokonok kötelesek egymás tartására, a házastársak kötelesek egymást támogatni. A szülők – a természeti törvényt emberi törvényre átírva, még saját tartásuk rovására is – kötelesek gyermekeikről gondoskodni. A nagykorú gyermekek kötelesek szüleikről, nagyszüleikről gondoskodni. Ezek mind az élelem, a javak megosztásának legfőbb (természeti) törvényéből származó emberi jogi, alaptörvényi és törvényi előírások, de kiolvashatók az önzetlen és áldozatos szeretet parancsából is.

[15] Michel – van Schaik, 2019, 62.

IV. LEGFŐBB PARANCS

Zlinszky János szerint^[16] „a kereszténység felebaráti szeretetnek nevezi a szolidaritást”. Amikor egy törvénytudó farizeus kísértetni akarta Jézust és megkérdezte tőle: „Mester, melyik a nagy parancsolat a törvényben? – Jézus így válaszolt: Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez az első és a nagy parancsolat. A második hasonló ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. E két parancsolattól függ az egész törvény és a próféta.” (Máté 22:34-40.). A nagy társadalmi szolidaritási intézményrendszerek (de mondhatnánk úgy is: a szeretet-intézmények, mint például a szeretet-otthonok, a kórházak, iskolák) kiépítése és működtetése a keresztény Európa legnagyobb civilizációs vívmánya, példamutató az egész emberiségnek, hatalmas vonzerő a globális népvándorlók számára. Ezért mondta VI. Pál, majd hangoztatta gyakran Szent II. János Pál pápa, hogy Európa a szeretet civilizációját építi.^[17] Ennek érdekében kell – ahogyan Robert Schuman akarta – Európa lelkét megmenteni, feltámasztani.^[18] Ennek a civilizációnak a része az is, amit Bibó István^[19] úgy fogalmazott, hogy „az erőszak-geztusokat szeretet-geztusokkal kell felváltani.” „Dobd vissza kenyérrel”, „tartsd oda a másik arcodat is”, a rosszat ne valami még rosszabbal, hanem jóval, a szeretet erejével győzd le. Szakítsd meg a rosszszág, a gonoszság, a bosszú, a háborúság különben végtelen láncolatát. Ez a legnehezebb szeretet-parancs, aminek igazi tanműhelye, iskolája és gyakorló terepe a család. A család, mint szeretetközösség felbecsülhetetlen értékei a férfi és nő, mint férj és feleség szerelme és szeretete egymás iránt, a szülők szeretete a gyermekeik iránt, a nagyszülők szeretete az unokák iránt, a gyermekek és unokák szeretete szüleik és nagyszüleik iránt. Külön-külön is említendő az eltérő és egymást kiegyensúlyozó apai és anyai szeretet.

Az apai szeretet szigorú, feltételeket támasztó, feladatokat adó, számonkérő és fegyelmező szeretet, amit ki kell érdemelni, különben el lehet veszíteni. Az anyai szeretet feltétlen, odaadó, elfogadó és visszafogadó, hosszútűrő és megbocsátó. Ez a kétféle szeretet kiegészíti, kiegyensúlyozza, de korlátozza is egymást. A gyermekek mindenek fölött álló érdeke, egyetemes érvényű emberi joga, hogy teljes és harmonikus családban nevelkedjenek, hogy mindkét szülői szeretetet megkapják és képessé váljanak elfogadni és meghálálni, majd saját családjukban továbbadni azt. A kétféle, de egységet alkotó szülői szeretet a feltétele annak, hogy érett, felnőtt személyiségként tudjanak majd önmagukon uralkodni, magukban a rosszat korlátozni, másoknak megbocsátani, maguk körül egyensúlyokat teremteni, harmonikus házasságban és családban békés életet élni. A családban éléshez való jog a gyermekekkel együtt maga is „felnőttté vált”, a családhoz való jog minden embert megillető, egyetemes emberi jog. Példaként említjük

[16] Zlinszky, 2007, 20.

[17] Vereb, 2010, 174., 194.

[18] Lejeune, 2015, 249.

[19] Bibó, 1986, 44-45.

a meddő párok kétségbeesett küzdelmét azért, hogy saját közös gyermekük, és ezzel saját teljes családjuk lehessen.^[20] A család mint szeretetközösség – univerzalizációja folytán nem csak egy társadalomnak – hanem egészében a szeretet civilizációjának, az „emberiség családjának” is alapvető alkotó eleme [EJENY 16. cikk (3) bek.]. A kereszténynek is nevezett európai civilizációban a szigorúbb atyai és az irgalmas anyai szeretet az ember fölé, a vallásosság rangjára emelkedett, hogy önmaga fölé emelje az embert. Ezzel is magyarázható Mária isten-anyasága, a Mária-kultusz, a Mária-kegyhelyek sokasága, és az is, hogy több ország Mária országának nevezi önmagát (köztük Szent István királyunk végakarata óta hazánk is).

V. HÁLA ÉS BIZALOM

„Jótett helyébe jót várj!” – tartja a népi mondás, ami tapasztaláson alapuló ősi, sőt ősemberi bölcsesség. Már a vadászó-gyűjtögető hordaközösségekben kötelező volt az élelmet megosztani, amiért hála, majd alkalom adtán viszonzás járt cserébe. A megosztás – hála – viszonzás rendszere csak a közösség tagjai közötti erős bizalom alapján működhetett. Ez az adás – elfogadás – hálaérzet – viszonzás nem piaci alapon működött, de nem is volt teljesen önzetlen. A viszonzás erkölcsi elvárás volt, amit megkövetelt az igazságosság is. A közösség egésze felügyelte a rendszer működését, szigorúan nyilvántartotta az egyesek „teljesítményét”, ezzel a tagok egymás emberségét, erkölcsiségét fejlesztették. A jól működő közösséghez érdemes volt húnek lenni, nehézségek idején is ragaszkodni hozzá, kitartani mellette. Az önzés ellenben életveszélyes volt, kiközösítéssel járt. A közösség együttélése és fennmaradása szempontjából hasznos és pozitív (értékes, erkölcsös) emberi tulajdonságok tehát már az őskorban az ember természetévé váltak, és – bár a magántulajdon, majd a piac és a versenyzás, a bérmunka és a profithajszka sokat rontottak rajtuk – a lélek mélyén még ma is megvannak. Az erkölcsi nemesedés magasabb fokán az ember arra is rájött, hogy „jobb adni, mint kapni”, azaz jobb másban hálaérzetet kelteni, mint másnak hállával tartozni. Az ember értékét a feléje sugárzó hálaérzetek összegével lehet mérni. Más szóval: az ember annyit ér, amennyit másoknak használ. A jog szikár nyelvén azt is mondhatjuk: jobb másnak hitelezni, mint adósnak lenni. De együttműködésre buzdít a „ma nekem, holnap neked” ősi szólás is, ha úgy folytatjuk, hogy „ma nekem van, ezért én segítek neked, de tudom, ha holnap neked lesz, akkor te fogsz segíteni nekem. Bízom benned, ezért ezt remélem.” Ezek a pozitív emberi tulajdonságok ma is mind alapvető értékek, egyéni és családi életviteli elvek, értékrendek, társadalmi közösségi rendező elvek, az emberi magatartást szabályozó normák akkor is, ha nincsenek törvénybe foglalva. Gyöke-

[20] Lovász – Szoboszlai-Kiss, 2021, 61-94.

rük az ősi természeti törvény, a gyűjtögető-vadászó életmód – mint láttuk, máig ható – legfőbb törvénye, az élelem, az erkölcsi és a tapasztalati tudásbeli javak megosztásának törvénye. A kölcsönös együttműködés, mai szavakkal a társadalmi közösségi szolidaritás törvénye, ami a hála és a bizalom, az igazságosság és a tisztesség alapján működött több mint két millió éven át. Beíródott az ember génjeibe (hardverébe), és nem kis részben ezért működik ma is. A magántulajdonosi önzés, kapzsiság, irigység, mohóság, fősévénység, és más bűnök miatt a rendszer működéséhez kell a hit, a remény és a felebaráti szeretet ereje is. Az emberi jószág, az emberség alapvető értékelemeinek az érvényesülését ma már nem lehet a természetre bízni, kell hozzá az emberi törvények és az isteni parancsolatok ereje is. Mert ha nem működnek az embert megtartó és a közösségeket összetartó rendező elvek és alapvető értékek, akkor az a közösség (a család, a nemzet, a keresztény Európa, a globális emberi közösség) szétbomlását, atomizálódását, önmaga és egymás ellen fordulását, pusztulását fogja eredményezni.

Egy alapvető érték, a bizalom szerepét és fontosságát külön is ki kell emelni. A házastársak, a családtagok, a szerződő felek, a gazdasági társasági tagok, az üzleti partnerek, a politikai szereplők közötti bizalom társadalmi bizalmi tőkévé, más szóval társadalmi tőkévé összegződik, ami a gazdaság és a társadalom működésének az egyik legfontosabb garanciája. „Születési helye” azonban a család, születési ideje pedig a gyermek születése, és forrása az az ősbizalom, ami a csecsemő és az anyja között, majd a gyerek és az apja között alakul ki. Kopp Mária és Skrabski Árpád így írnak erről: „Hogyan alakul ki a bizalom képessége a családon belül, a család miként járul hozzá az ellenségeség csökkentéséhez? A modern pszichológia talán legfontosabb alapfogalma az ősbizalom. Az első időszak, az első három év anyá-gyerek, illetve apa-gyerek kapcsolata meghatározó ennek a bizonyos ősbizalom állapotának a kialakulásában. Mit jelent az ősbizalom állapota? Teljes önátadást az anyja és a gyerek, valamint az apa és a gyerek között, hiszen az apa ugyanolyan fontos a fejlődési folyamatban. Ez a közvetlen és teljes egymásra hangolódás biztos alapot ad a személyiség kibontakozásához. Az ősbizalommal rendelkező embernek van mersze hosszú távú kapcsolatokat építeni, általában merészrel nyitottan és bizalommal fordulni mások felé.”^[21] A család és a társadalom legnagyobb értéke a gyermek. A gyermek legjobb érdeke (*best interest* – a magyar jogi nyelvben: „mindenek felett álló érdeke”) az, hogy teljes és harmonikus családban nőjön fel. Ez azt jelenti, hogy az ilyen családban a gyermeket szülei (és nagyszülei) szeretete veszi körül, ezért feltétlen bizalommal van irántuk, biztonságban érzi magát. A mondottakból egyértelmű a következtetés az ellenkezőjére is: a bizalom hiánya vagy elvesztése alkalmatlanná teszi az embert a tartós elköteleződésre (nem köt házasságot, nem vállal gyermeket), bomlasztja a házasságot, szétzilálja a családot. A megbízhatatlanság súlyos zavarokat okoz a családon kívül is, a munka világában, a gazdasági életben, a szerződéses forgalomban, a politikában, általában az egész társadalmi

[21] Kopp – Skrabsky, 2020, 94.

életben, az egész emberi világban. Francis Fukuyama az általa leírt Nagy Szétbomlás^[22] egyik fő okának éppen a társadalmi bizalmi tőke hiányát, illetőleg a hanyatlását tekinti, és ez ma már nem az USA sajátja, hanem a „keresztény Nyugat” egészének problémája. A Nagy Szétbomlás másik két oka az erőszak és vele a bűnözés terjedése, valamint a család intézményének a felbomlása. Ez a három fő ok össze is függ egymással, gerjesztik is egymást. Az öngerjesztő bomlási folyamat megállítását és visszafordítását az ősbizalom forrásának, a házasságnak és a családnak a megmentésével és megerősítésével célszerű elkezdni, és ezen az alapon egy nagy újjáépítéssel folytatni. Ehhez azonban a házassághoz és a családhoz való ragaszkodás, más szóval hűség is szükséges.

VI. HŰSÉG

A bizalomhoz hasonlóan a hűség is az emberek közötti viszonyok, de különösen a házastársak és a családtagok egymás közötti életviszonyainak rendező elve, ami általánosítva egyúttal társadalmi rendező elv is. Alaptörvényünk Nemzeti Hitvallása szerint „Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.” A hűség létezhetett már az ősközösségekben, a poligámia és a matriarchátus időszakában is, mint az egyes embert védelmező és támogató közösséghez való hűség. Nagy jelentőségre azonban – mint házastársi hűség – egy férfi és egy nő párkapcsolatában, a monogám házasság kialakulásával tett szert, elsősorban a leszámazás biztonsága és a vérfertőzés elkerülése érdekében. Majd még növelte a jelentőségét a magántulajdon és a családi gazdaság elterjedése, a vagyon öröklése, a tulajdon és a vele járó vagyoni és születési előjogok átörökítésének biztonsága. A munkamegosztás és az árucseré, a társaságalapítás és a szerződési forgalom sem működhet bizalom és hűség nélkül. Ahogyan a monogám házasság lényege az egymáshoz való hűség, egymás kölcsönös támogatása, a másik érdekeinek (akár önzetlen) előmozdítása, a kitartás egymás mellett jóban és rosszban, egészségben és betegségben, gazdagságban és szegénységben, ugyanúgy létezik általánosítva a szerződési hűség elve, a *pacta sunt servanda*. A klasszikus magyar magánjog tanítása szerint a szerződés lényege (miként a „házassági szerződésé” is) „a másik fél érdekeire való hűséges tekintettel lét”, ami ha kölcsönös, akkor lesz a szerződés egy nyertes-nyertes játszma, hiszen ez mindkét fél eredeti érdeke és akarata. Minden tartós elköteleződésben (így a „holtig tartó” házasságban is) van kockázat és felmerülhet veszteség is, ezeket azonban a szerződési méltányosság, a *clausula rebus sic stantibus* elvével kell kezelni, nem rögtön a kapcsolatot felszámolni. Ma már elvárt vagy megkövetelt a hűség a munkához, a hivatáshoz, az eskühöz, a lokális közösséghez, a hazá-

[22] Fukuyama, 2000, 47-90.

hoz, a hithez, az alkotmányhoz, a szolgálathoz, az adott szóhoz, az ígérethez, stb. A hűségre építenek a „fogyasztói” társadalomban is, a hűségpontok gyűjtése és a hűségidőben nyújtott látszólagos kedvezmények reklám- és marketing eszközök, céljuk a nagyobb forgalom és a haszon. Holott a hűség maga kereskedelmi haszon nélküli kategória. A „vedd meg, használd, dobd ki, cseréld újra” fogyasztói mentalitás valójában a hűség eróziója (felhígulása, relativizálása), ami kárt okoz a pazarló és fenntarthatatlan gazdaságban, de nagy károkat okoz a házassági és családi viszonyokban is. Jó volna a hűség mint erény rangját visszaadni, súlyát és jelentőségét komolyan venni. A hit és a hűség egy tőről fakadnak, a „hites uram” és a „hites feleségem” azt is jelenti, hogy hűséges férjem, feleségem. Jó volna a laza és időleges, gyermek nélküli partnerkapcsolatok helyett ismét az erős és tartós, hűségen és bizalmon alapuló párkapcsolatokhoz, családi közösségekhez visszatérni, és egyáltalán, a családi értékekhez visszatérni. Miként a tékozló fiú tette, aki atyai örökségét elherdálta, de akit – megtérése feletti örömeiben – az atya fogadott vissza, anyai, örömteli és megbocsátó szeretettel.

VII. JÓ EMBER, JÓ FÉRJ, JÓ APA, JÓ GAZDA

A római magánjog az európai civilizáció kulturális öröksége, az Európai Unió egyik tartópillére (a görög filozófia és a keresztény erkölcs mellett). Nagy és nyitott kérdés azonban, hogy az Európai Unió milyen örököse ennek az örökségnek, az emberi erényeknek, a jó és gondos családapa eszményének, a szeretet parancsának. Szladits Károly szóhasználatával ezek évezredek át iránymutató eszmék^[23] voltak. De vajon azok-e még ma is, és ha nem, akkor azok lehetnek-e újra? Ha igen, csak meggyengültek (relativizálódtak), akkor hogyan tudjuk őket visszaerősíteni? Mennyiben őrizte meg, és mennyiben herdálta el Európa a civilizációs örökségét, alapvető értékeit, és amit elherdált, miért és hogyan tette? Milyen más, új „értékekre” cserélte, előnyös volt-e a csere? Az a tény, hogy egy eszmét, eszményképet nem sikerül maradéktalanul (100%-ban) valóra váltani, nem feltétlenül az eszme hibája, sokkal inkább a valóra váltást megkísérlő emberé: félreértett vagy rosszhiszeműen félreértelmezett valamit, esetleg rossz módszert vagy elfogadhatatlan eszközt választott a megvalósításhoz, avagy nem törekedett eléggé az eszmény elérésére. Elegendő itt és most a monogám házasság, a házastársi hűség és a bizalom, a szeretetközösség és a harmonikus család eszményeire utalni. Szladits az igazságosság eszméjét a sarkcsillaghoz hasonlította: nem az a cél, hogy azt elérjük, hanem hogy irányt mutasson földi céljaink eléréséhez, a nyílt óceánon hajózva, éjszaka is. Hankiss Elemér szerint, ha az eszmék fikcióknak tűnnek is, az emberiség nem tud megenni s megélni nélkülük. Az emberi tudat konstruktumai az eszmék, „amelyeknek nincs meg-

[23] Szladits, 1941, 38.

felelőjük a tárgyi világban, de amelyek ennek ellenére képessé tesznek minket arra, hogy kezeljük ezt a tárgyi világot”. „Lehet, hogy kiderül majd, hogy a szimbólumokból épült légvárak végül is igazi várak. S néha még erősebbek is, mint a kőből épült erődítmények.” „Csillagképeket építeni szimbólumokból, fölépíteni a szabadság, az értelem és a méltóság világát egy néma és üres univerzumban: ez, úgy hiszem, emberhez méltó munka volt. Igazi emberi kaland.”^[24] A római magánjog konstruktuma, fiktív, szimbolikus és eszményi emberképe a jó és gondos családapa, a *bonus et diligens pater familias* volt. Ugyanez a klasszikus magyar magánjogban a jó gazda vagy általánosabban a derék ember, a rendes ember, a keresztények nyelvén a jó ember, Arisztotelésznél még az erényes ember. Vagyis az európai kultúrában és civilizációban embereszményből nincs hiány. De mi akadályozta ezek megvalósulását? Ugyanannak a római magánjognak két alapvető intézménye, a birtok és a tulajdon, illetőleg az ezek lényegét jelentő uralom és hatalom. A rabszolgák, a föld, majd a tőke (mint most a szellemi tulajdon és a „digitech”) feletti uralom és tulajdonosi hatalom differenciálta és hierarchizálta az emberi társadalmat. A dolgok és javak feletti uralom és hatalom kiterjedt más személyekre, az emberekre is, a családon belül a feleségre és a gyerekekre is (férji és atyai hatalom). Harc kezdődött az ember felszabadításáért, egyfelől a tulajdonjogok igazságos (viszonylag kiegyenlített) elosztásáért, másfelől a törvény előtti egyenlőségért, majd a teljes jogegyenlőségért, ami mára – az egyenlőség fogalmát túlfeszítve – a biológiai egyenlőségig, a nemek eltörlésének, az emberek teljes egyformaságának követeléséig jutott. Ez már nem szükséges sem a jó apa, sem a jó anya, sem a jó ember eszményének megvalósításához. Ami szükséges – a szolidaritás, a szeretet, a hűség, a bizalom, a szelídség és a békesség –, az egyben elégséges is. Bérmunkás és fogyasztói társadalomban a család már nem a nemzetgazdaság alapegysége, hanem fogyasztói közösség. A kétkeresős családmodellben a jó és gondos családanya az ugyanilyen családapával valóban egyenjogú és egyenrangú fél lett – *in abstracto*. Mondhatnánk, megszületett, vagy legalábbis megszülethet az „új” eszményi emberpár társadalmi modellje. Nincs többé szükség se matriarchátusra, se patriarchátusra, egyik fél sem tűri se a nőuralmat, se a férfiuralmat. Egyik házaspár sem birtokosa, sem tulajdonosa a másiknak, a szülők sem a gyermeküknek. Soha még ekkora esély nem volt a valódi, nem formális férfi-női egyenjogúságra. Most ezt kell megtanulni, az alkalmat kihasználni, helyesen élni vele. Erre újított módot, alkalmat és lehetőséget a családon belüli viszonyok sokszínűsége. A feladat teljesítését a családon belüli igazságos és méltányos teherelosztással, a feladatok és kötelességek kiegyensúlyozásával kell elkezdeni. Ezt persze részletesen meg kell beszélni, ebben páronként, családonként és társadalmi szinten is meg kell állapodni. A megállapodás eszköze az ősi görög civilizációból örökölt és tanult demokrácia. A demokráciával, mint politikai eszménnyel kapcsolatban is alapvető kérdés, hogyan élünk vele, mire használjuk a családban és a társadalomban.

[24] Hankiss, 2014, 409-412.

VIII. CSALÁDI DEMOKRÁCIA

Ha van családi jog, miért ne lenne családi demokrácia is. És van is, olyan, amilyen, páronként és családonként más és más. Ennek részesei a feleség és a férj, koruk és fejlettségük függvényében a gyerekeik, unokáik, részesei lehetnek a házastársak szülei (apósok, anyósok), nagyszülei és testvérei (sógorok), de akár a tágabb rokonság vagy a család szoros baráti körének tagjai is. A mindennapi házaselet és családi élet során számtalan apró (hétköznapi) és – ha felmerülnek – nagy és súlyos kérdést kell megvitatni és eldönteni, hogy működjön a házasság és működjön a család. A házastársaknak és a családtagoknak össze kell szokni (csiszolódnia), ami lemondásokat, változásokat és változtatásokat jelent, konfliktusokkal és azok feloldásával jár. Demokratikus diskurzus ez is, olyan kérdésekben, mint a tanulás és továbbtanulás, szakma- és hivatásválasztás, munkahely és közös lakóhely megválasztása, lakás (bérlése vagy vásárlása), autó, külföldi nyaralás vagy munkavállalás, jövedelem és kiadások, hitelfelvétel, a gyermekek nevelése, vallási, erkölcsi értékek, politikai nézetek, stb. A családon belül felmerülő kérdések köré rakódnak a külső, a családot övező kisebb-nagyobb közösségek (társasház, családi vállalkozás, a település mint lokális közösség, az ország, Európa és az emberiség mint globális közösség) ügyei és gondjai, amelyek behatással vannak a családi döntésekre. Ennek azonban fordítottja is igaz, ha nem is olyan mértékben, mint az előbbi: a végtelen számú házassági és családi diskurzus és döntés is befolyásolja, alakítja az országot, Európa és a világ sorsát. Az egyes háztartások döntéseinek például összességében államháztartási, költségvetési és ezáltal közgazdaságtudományi jelentősége van. Ugyanez, vagy valami hasonló, sok más lényeges kérdéstről elmondható. Ha tehát az ENSZ EJENY 16. cikk (3) bekezdésével egyezően valljuk, hogy „a család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme”, akkor az is igaz, hogy a családi demokrácia a társadalmi demokrácia természetes és alapvető alkotó eleme. A demokratikus vitakultúra, a kisebbség szempontjainak tisztelete és figyelembe vétele, a többségi döntés betartása és érvényesítése, ezek mind a családban kezdődnek és onnan kisugároznak. A családtámogatási rendszernek tehát a családi demokrácia támogatására és fejlesztésére is ki kell terjednie. A jogállam lényege, a korlátok és egyensúlyok rendszere – egy nem könnyű, sőt nagyon nehéz tanulási folyamatban – a családban születik és onnan megy át – ugyancsak nem könnyű és egyszerű tanulási folyamat eredményeként – a társadalmi gyakorlatba.

IX. ALAPVETŐ KÖTELESSÉGEK

Az EJENY 29. cikk (1) bekezdése szerint: „A személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése.” Ez egy rendkívül gazdag tartalmú, mély értelmű, nagy jelentőségű deklaráció, annak ellenére, hogy – vagy inkább éppen azért,

mert – az általánosság, a jogi absztrakció legmagasabb fokán fogalmazódott meg. Valójában egy nagyon tág, szélesre nyitott generálklauzula, amit a nemzetállami jogalkotó (alkotmányozó és törvényhozó) hatalmak (fórumok) és a jogalkalmazó szervek (bíróságok, hatóságok) töltenek meg időről-időre és esetről-esetre konkrét tartalommal. Elegendő itt újból utalnom a tulajdonos személyek közkötelezettségére és társadalmi felelősségére, a kötelező elemi oktatásra, a közegészség védelmében a kötelező védőoltásokra és szűrővizsgálatokra, a nyugdíjjogosultság járulékfizetési és szolgálati idő szerzési kötelezettségére, egyes szociális juttatások munkaviszonyhoz vagy más kötelezettség teljesítéséhez kötésére. Mindig felmerülnek új kérdések is: alanyi jogon járjon-e mindenkinek egy minimális jövedelem, vagy csak kötelezettség (pl. közmunka) teljesítése fejében; a bevándorlóknak csak alanyi jogai vannak, vagy kötelezettségei is a befogadó közösséggel szemben; általánosságban is egy-egy szociális juttatás alanyi jogon járjon, vagy vásárolt jogként kötelezettségek teljesítéséhez köthető? Ezekre a kérdésekre a materiális javak körében is nehéz megfelelő választ találni, tekintettel a költségvetési korlátokra. Az immateriális (eszmei, kulturális, erkölcsi, vallási) javak körében – más okokból – még nehezebb a helyzet. Ott ugyanis az individuális szabadság nagyobb hangsúlyt kap. De ez a szabadság sem a közöségtől való, hanem a közösségben való szabadságot jelent. Az egyén először kap a közöségtől (kultúrát, műveltséget, egészséget, biztonságot), és ezért cserében köteles valamit vissza is adni. Ez a közösségben létezés ára immár évmilliók óta. A kötelezettségekkel járó közösségben létezés elemi és magas iskolája pedig szintén a házasság és a család. A házasságkötést és a családalapítást a köznyelv is tartós elköteleződésnek tekinti, amire az egyéni szabadság talaján nevelkedett újabb generációk egyre kevésbé képesek és hajlandók. Döntően ezzel magyarázható a társadalmi reprodukció hiánya (népeségfogyás), a házassági és családalapítási készség csökkenése. Nagy tehát a felelőssége a mai fiataloknak, de a házasságkötést és a családalapítást ösztönző és támogató államnak is.

X. ÉLETSZÖVETSÉG

Az egyházi szentségi (felbonthatatlan, csak kivételesen érvényteleníthető) házassághoz képest a polgári, lényegében szerződéses házasság jelentős változást hozott: egyszerűbb a megkötése, de a felbontása is (előbb a nehezebb vétességi, majd az egyre könnyebb feldúltsági alapon). Ez az egyszerűsödés tovább folytatódott a házasságkötés nélküli, *de facto* élettársi párkapcsolatok széleskörű elterjedésével és a jog általi elismerésével. A család jogi definíciója helyett megszületett a szociológiai család fogalma, majd az is válságba jutott. A válság kezelésére való törekvés felerősödött mind az állam (az alkotmányozó és a törvényhozó), mind a társadalom és a házasulók oldalán. Előbbi a hagyományos, férfi–nő heteroszexuális házasságot és az abban gyermekvállalással kialakuló családot definiálta és favorizálta, a házasulók körében pedig felmerült a saját há-

zasságuk elköteleződési és tartalmi megerősítése céljából a szövetségi házasság (*covenant marriage*) elképzelése. Ezt a felek a házassági vagyoni jogi szerződés helyett vagy mellett egy minden más lényeges kérdésre kiterjedő személyiségi jogi (döntően erkölcsi tartalmú) szerződéssel erősítenék meg. Ez a szerződés döntően a hűségről, a bizalomról, egymás kölcsönös támogatásáról, a közösen vallott és vállalt alapvető értékekről, a konfliktusok megelőzéséről és elhárításáról, ha pedig mégis válásra kerülne sor, akkor annak emberséges lebonyolításáról és járulékos kérdéseinek tisztességes és igazságos rendezéséről szólna. A jog azonban nem mindenható, ezt eddig is tudtuk. Az USA néhány tagállamában (pl. Arizona, Arkansas, Louisiana), ahol a szövetségi házasságról törvényt is alkottak, ezt az utat a házasulók alig 1%-a választotta, de még ezek sem bizonyultak tartósabbnak a többihez képest. És ez megfordítva is igaz: a nem szövetségi házasságok között is vannak szép számmal jól működő, tartós és tartalmas házasságok. Vagyis, mint minden lényeges dolog az életben, ez is a résztvevők emberségén, egymás kölcsönös tiszteletén, alapvető értékek érvényesítésén múlik. A házasság és a család sokszínű belső viszonyainak rendezése alapvető értékek, rendező elvek mentén: a felek magánügye. A régóta bevált, tradicionális értékek és rendező elvek azonban törvényekbe, alkotmányokba és nemzetközi emberi jogi egyezményekbe foglalhatók, hogy iránymutató eszmékként segítsék a feleket az önszabályozásban. Ez is része a házasság és a család társadalom és állam általi védelmének, amire mindkét intézmény rászorul és méltó. Méltó, mert mindkettő áldozatos szeretetvállalást jelent, ami nélkül szétesik és atomjaira bomlik a társadalom is. Miközben a házassági és családi viszonyok sokszínűsége és változatosága épp olyan érték a társadalomban, mint a biológiai sokféleség a természetben, vannak alapvető értékek, melyeket minden házasságban és családban érvényesíteni kell, mert azok a társadalom egészére kisugároznak, egyúttal a társadalom egészének alapvető értékei is. Ezen értékek nélkül a család is, a társadalom is – a maghasadás láncreakciójának törvénye szerint – atomjaira bomlik szét és elpusztul. Nevezzük ezeket az alapvető, az ember evolúciós és civilizációs fejlődésében eddig elért, kiküzdött értekeinket életető értékeknek. Ahogyan életető értékek a természetben a víz, a levegő, a napfény, a termőképés talaj, amelyek hiányában, vagy az ember általi elszennyezésük folytán a földön az élet kipusztul. A természeti környezet védelmének alapvető elve a *non derogation principle*, mely szerint a jog által nyújtott és eddig elért védettségi szint nem csökkenthető, csak növelhető. Eljött az idő, hogy ugyanez az elv legyen a házasság és a család védelmének alapvető elve is. Ne engedjünk a szélsőséges és önző individualizmus csábításának. Ne engedjük alapvető értékeink derogációját, a „családi ezüst” elherdálását, családi eszményeink és értékeink rombolását. „Világosan kirajzolódik, hogy a családok szétverése súlyos demográfiai és egészségügyi helyzethez, a szociális védőháló megszűnéséhez vezet, és az egész társadalom létét fenyegeti. Napjainkban így azok teszik a legnagyobb szolgálatot az emberiségnek, azok védik az igazságot, akik a család intézményének vé-

delméért fáradoznak.”^[25] Hiszen az emberek túlnyomó többségének véleménye szerint a jó házasság és a harmonikus család a legnagyobb, semmi mással nem pótolható értékeink, emberségünk és boldogságunk éltető forrása. A családi értékek mentése, rehabilitációja, válságának elhárítása nem csupán a társadalmi reprodukció javítását szolgálja, sokkal több annál: az általános társadalmi érték-válság megállítása, visszafordítása, az új, fenntartható ember- és társadalomkép körvonalainak a felvázolása. A szeretetnek az értékhierarchia csúcsára állítása az új paradigmaváltás fő iránya. A szeretet bázisa pedig a házasság és a család.

IRODALOM

- Arisztotelész (1987): *Nikomakhoszi etika*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Bibó István (1986): *Válogatott tanulmányok III*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Fromm, Erich (1998): *A szeretet művészete*. Háttér Kiadó, Budapest
- Fukuyama, Francis (2000): *A Nagy Szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Gallai Sándor (2019): A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In: *Európai családpolitikai kitekintő*. KINCS Kiadvány, Budapest.
- Hankiss Elemér (2014): *Az emberi kaland*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Hársfai Katalin (2020): A természeti törvény és a házasság Javier Hervada jogfilozófiájában. In: Frivaldszky János – Tussay Ákos (szerk.): *A természetjog napja II*. Pázmány Press, Budapest.
- Kopp Mária – Skrabsky Árpád (2020): *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Lorenz, Konrad (1988): *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. IKVA Kiadó, Sopron.
- Lovászy László Gábor – Szoboszlai-Kiss Katalin (2021): A mesterséges megtermékenyítésről mint az élethez való jog lehetőségéről és az ebből származó etikai dilemmákról. In: *Jog-Állam-Politika*. 2021/2. sz.
- Lukácsi Tamás (2010): *Hermész szobra a fában. Arisztotelész és álmaink állama*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Michel, Kai – van Schaik, Karel (2019): *Az ember három természete. A Biblia evolucionista olvasata*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Nizsalovszky Endre (1963): *A család jogi rendjének alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- René Lejeune (2015): *Politika és életszentség. Robert Schuman, Európa atyja*. Máltai Könyvek, Budapest.
- Rudger Bregman (2020): *Emberiség. Mégis jobbak lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest.
- Szent-Györgyi Albert (1983): *Válogatott tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Szladits Károly (1941): *Magyar Magánjog I*. Grill Kiadó, Budapest.
- Vereb, Jerome (2010): *Minden napra egy gondolat. II. János Pál*. J LX Kiadó, Budapest.
- Zlinszky János (2007): *Közéleti- és jogászai etika a gyakorlatban*. Szent István Társulat, Budapest.

[25] Kopp – Skrabski, 2020, 165.